

О.В.Антоник

ПОПУЛЯРНА КНИГА ДЛЯ ШКОЛИ: ТИПОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Формування творчої, духовно та інтелектуально багатой особистості тісно пов'язане з практикою навчально-виховного процесу, його формами та засобами. Вагоме місце у навчально-педагогічній діяльності займає популярна книга, розрахована на головних суб'єктів цієї діяльності - вчителів, учнів, батьків.

У сучасних умовах репертуар популярних видань, орієнтованих на школу, в основному стихійний і не враховує реальних потреб всіх груп читачів. Це можна пояснити відсутністю обґрунтованої теоретичної бази, узагальнених знань про масив видань, їх функціональні особливості та потенційних читачів. Принагідно зауважимо, що проблема використання популярних видань у шкільному навчанні була однією з центральних у діяльності відомих українських педагогів - Х.Алчевської, Б.Грінченка, А.Макаренка, В.Сухомлинського, тобто має давні традиції.

Теоретичний аналіз завдань і функцій популярної книги для школи найпродуктивніший на стику педагогіки і книгознавства, про що свідчать дослідження останніх років [2,3,5]. Він став можливим завдяки активізації теоретико-методологічних досліджень в галузі книгознавства і, зокрема, типології книги, яка розробляється на універсальному, функціональному і спеціальному рівнях. Популярна книга для школи є важливою підсистемою навчально-педагогічної книги, а тому потребує системного, цілісного підходу в контексті педагогічного книгознавства.

Актуалізація теорії і практики навчального книговидання пов'язана з формуванням концепції національної школи. Новий підхід до навчання й освіти школярів, необхідність інтелектуального співробітництва учня і вчителя, орієнтація на духовні начала передбачають творче використання педагогічного потенціалу популярної книги. Зараз, коли потужні російські видавництва "Педагогіка", "Просвещение" майже не надходять на книжковий ринок України, основна відповідальність за видання національної навчально-педагогічної книги лягає на "Освіту" (в минулому - "Радянська школа"). Активну допомогу в цьому плані можуть надати і університетські видавництва ("Світ", "Либідь", "Основа"), а та-

кож малі видавничі підприємства. Для суттєвого поліпшення та координації педагогічного книговидання на державному рівні потрібні наукові рекомендації, певні типологічні моделі, які б стали своєрідним критерієм підготовки і випуску книг відповідно до диференційованих суспільних потреб.

Створення типологічної моделі популярної книги неможливе без визначення її базової категорії. У даному випадку такою базовою категорією буде популярна книга для школи як засіб популяризації знань у навчально-виховному процесі.

Для типологічної систематизації всього масиву популярних книг потрібно виділити ознаки, необхідні і достатні, щоб виявити найсуттєвіші властивості нашого об'єкта. Оскільки книга у найзагальнішій формі трактується як засіб соціальної комунікації, а конкретніше, як інформаційний засіб, що обслуговує ту чи іншу сферу людської діяльності, оптимальна кількість таких ознак формується за принципом комунікативності та діяльності. Принцип комунікативності книга реалізує в єдності змісту (предмета), знакової і матеріально-конструктивної форми. Принцип діяльності доповнює цю традиційну для книгознавства "триєдність" ще двома ознаками, без яких книга не може виконати своєї соціальної функції - мета (цільове призначення) і погребя (читацька адреса). Єдність цих ознак, тобто системний критерій, і розкриває в нашому випадку суть поняття "засіб популяризації знань для загальноосвітньої школи"; тільки через цю єдність він (засіб) може бути охарактеризований об'єктивно і повно.

Основний типологічний ряд популярної книги для школи формується з урахуванням специфіки педагогічної діяльності і на ґрунті останніх публікацій з питань типології книги [3, 4, 7]. Цей ряд включає загальну популярну книгу (типовий рівень); спеціальну популярну книгу (родовий рівень) і одиничну популярну книгу (видовий рівень). Загальна популярна книга повинна дати учням і вчителям певний універсум знань, необхідних гармонійно розвинутій особистості. Спеціальна популярна книга диференціюється за структурою шкільного навчання з урахуванням вікових особливостей (початкові, середні і старші класи). Одинична популярна книга відповідає предметному принципу навчання і максимально наближена до реалії навчально-виховного процесу.

Кожна сфера діяльності, в тому числі педагогічна, передбачає такі підсистеми, як пізнання, практика, спілкування і управління. Відповідно до них серед популярних видань для школи можна виділити популярно-наукову, популярно-навчальну, популярно-просвітницьку, популярно-інформаційну (бібліографічну) книгу. При цьому суб'єкт педа-

гогічної діяльності і, відповідно, читач популярної книги, тлумачиться не вузько, відокремлено (вчителі, учні, батьки), а комплексно, бо різні аспекти педагогічної діяльності тісно переплітаються. Водночас така конкретизація в кожному окремому випадку передбачає певні читацькі пріоритети, зумовлені "ролевими" функціями суб'єкта.

Так, популярно-наукова педагогічна книга співвідноситься з пізнавальною підсистемою педагогічної діяльності в школі і має на меті популяризацію педагогічних знань (або інших знань з вираженою педагогічною метою) для найбільш підготовлених читачів (спеціалісти з шкільної педагогіки і суміжних дисциплін).

Популярно-навчальна книга співвідноситься з практикою, тобто безпосередньо з навчально-виховним процесом у школі; вона сприяє популяризації знань з навчально-виховною метою і адресується, в основному, вчителям і учням.

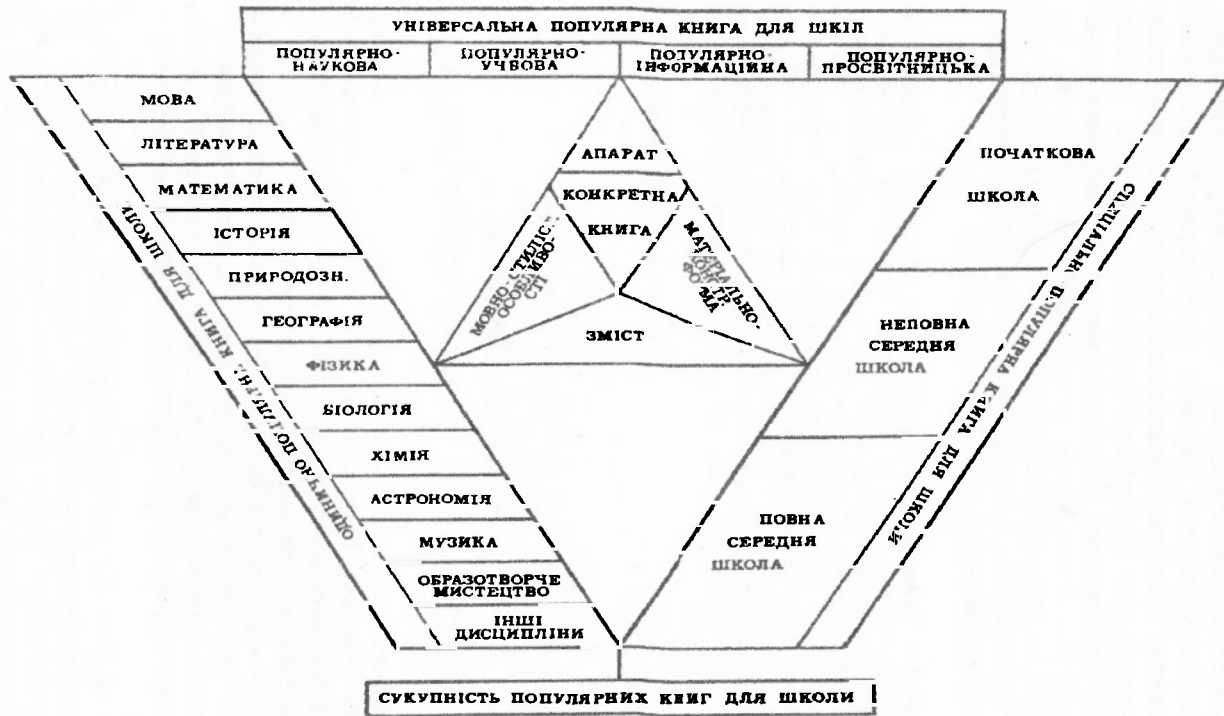
Популярно-просвітницька книга пов'язана з необхідністю популяризувати психолого-педагогічні знання за межами суто педагогічної діяльності, зміцнювати зв'язки з суспільством, різними соціальними групами. Такі книги, насамперед, орієнтовані на батьків.

Популярно-інформаційна книга відповідає підсистемі педагогічної діяльності, пов'язаній з функцією управління. В нашому випадку це педагогічна рекомендаційна бібліографія, втілена у конкретні бібліографічні посібники. Вони призначені сукупному суб'єктові педагогічної діяльності, але більше учням.

Поглиблена типологічна систематизація популярно-педагогічної книги на кожному з рівнів пов'язана з виділенням таких різновидів, які б співвідносилися з конкретними способами популяризації. Це монографія, збірник, довідник, серія. У педагогічному книговидаванні вони представлені у різних співвідношеннях і, вже підкреслювалось, стихійно. Оптимальне ж їх поєднання можливе при поглибленому вивченні і зіставленні видавничого репертуару та читацької адреси.

Таким чином, на типовому рівні серед популярних видань для школи може йтися про популярну монографію, популярний збірник, популярний довідник, популярну серію (загального, універсального характеру). За аналогією може бути побудована і типологічна модель для спеціальної і одиничної популярної книги (рисунок).

У першому випадку на загальному, типовому рівні, ієрархічна систематизація має вигляд: тип - підтип - різнотип; на спеціальному рівні, відповідно, - рід - підрід - різнорід; на одиничному рівні - вид - підвид - різновид. Якщо за базову категорію брати, скажімо, спеціальну популярну книгу, то вона відповідатиме типовому рівню з подальшою мо-

ІНТЕГРАТИВНА МОДЕЛЬ ПОПУЛЯРНОЇ КНИГИ ДЛЯ ШКОЛИ.

дифікацією на глибинних рівнях систематизації.

Цілісна інтегральна модель популярної книги для школи дозволяє проаналізувати кожну книгу або сукупність книг в діалектичній єдності відповідних типологічних (загальних), родових (спеціальних) і видових (одиничних) категорій з урахуванням системного типологічного критерія. Такий аналіз, в свою чергу, дає можливість показати "в дії" всю реальну багатоманітність книг, що функціонують у навчально-виховному процесі, з'ясувати їх доцільність чи, навпаки, непотрібність. Результати можуть бути використані при формуванні видавничого репертуару, а відповідно, і книготорговельного асортименту та бібліотечних фондів.

1. Антошик О.В. Популярная книга в чтении школьников // Совр. пробл. книговедения, книжной торговли и пропаганды книги. М., 1989. С.82-96. 2. Антошик О.В. Педагогичне книгознавство: сучасний стан і перспективи розвитку // Актуальні проблеми сучасного книгознавства та книжкової справи: Тези доп. Львів, 1990. С. 5-6. 3. Гречихин А.А. О путях и возможностях типологического моделирования школьных учебников // Проблема школьного учебника. Вып.15. С.5-12. 4. Гречихин А.А. Современные проблемы типологии книги. Воронеж, 1989. 5. Зуев Д.Д. Школьный учебник. М., 1983. 6. Рокитянский В. Книга, от которой много ждут // Пробл. шк. учебника. Вып. 16. С.205-223. 7. Типология изданий. М., 1990.

Стаття надійшла до редакції 15.01.93.